

kitab tahlili

DEMORASİNİN İLK 50 YILI*

12 SEÇİM, 37 HÜKÜMET, 4 DARBE

-Kitap Tahlili-

DAVUT DURSUN**

Siyasetin önemli makamlarında hizmet vermiş, toplumsal hayatı etkileyen önemli kararlara imza atmış şahsiyetlerin siyasi hayattan çekildiklerinde anılarını kaleme almaları ve bu yolla siyasi hayat konusunda çalışma yapanlara birinci el kaynak sunmaları geleneğinin varlığından pek söz edilemese de son yıllarda bu yönde önemli örneklerin olduğu söylenebilir. Türkiye'deki siyasal hayata ilişkin gelişmelerin anlaşılması ve bazı olayların açıklanabilmesi için işin içinde bir aktör olarak görev almış kişilerin gözlemlerini, tecrübelerini, değerlendirmelerini ve düşüncelerini bilmenin önemi asla küçümsenemez. Teorik yorum ve düşüncelerin spesifik olayların açıklanması ve anlaşılmasında çoğu kez yetersiz kaldığı bilinmektedir. Teoride akla gelmeyen, düşünülmeyen herhangi bir faktörün, olayın olmasında ve gelişmelerde nasıl etkili olduğunu ancak işin içinde görev yapan aktörlerin gözlem ve tecrübelerini dinlediğimizde veya okuduğumuzda anlayabiliyoruz. Bu bakımdan hatıra türü literatürün gelişmesinin bu alandaki bilimsel çalışma yapacaklar için büyük bir öneme sahiptir.

Devlet adamlarının, bürokrasinin ketumiyeti çerçevesinde yaşadıklarını ve hatıralarını kamuoyuyla paylaşma konusunda fazla istekli olmamaları şeklindeki idari zihniyetin değişmesi kolay olmuyor. Klasik kamu yönetimi zihniyeti paylaşımcı ve açıklığı önemseyen niteliklere sahip değil, daha çok kapalılık ve ketumiyet üzerine kuruludur. Ne var ki yeni kamu yönetimi anlayışı, kamu yönetimi kararlarının mümkün olduğu kadar kamu ile paylaşılmasını ve açıklığı ilke edinen bir yapıdadır. Bu anlayışa göre yetişmiş devlet adamları, yavaş yavaş yaşadıklarını kamuoyu ile paylaşmaya ve hatıralarını kaleme almaya yönelmektedirler. Kimisi etkin konumdan ayrıldıktan sonra emeklilik günlerinde yaşadıklarını kaleme alıp hayattayken yayına

* Kaya Erdem, Doğan Kitap Yayınları, 2016

** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

dönüştürürken, kimisi hatıralarını ölümünden sonra yayınlanmak üzere bırakmaktadır.

Son yıllarda daha çok siyasi şahsiyetlerin kaleminden çıkmış hatıratların okur önüne çıktığını görmekteyiz. Bunlardan biri de devletin önemli pozisyonlarında hizmet vermiş bürokrat ve siyasetçi olarak en üst makamlarda bulunmuş olan Kaya Erdem'in 2016 başlarında Doğan Kitap yayınları arasında çıkan "Demokrasinin İlk 50 Yılı" adlı hatıratıdır. K. Erdem, hatıratını sadece siyasi hayatta bulunduğu yıllarla sınırlanmış değil, çocukluğundan öğrenim hayatına, bürokrasideki görevlerine ve siyasetteki hizmetlerine de yer veriyor. Hatıratına koyduğu "Demokrasinin İlk 50 Yılı" başlığı da zaten bunu ortaya koyuyor. Demokrasinin elli yıllık tarihinde K. Erdem'in gözlemlerine yer verilen hatıratın tüm gelişmeleri içermesi mümkün değildir. İster istemez pek çok konuda bir tercih yapması bir zorunluluktur. Nitekim bazı olayları ve dönemleri çok hızlı geçtiğini, hatta hiç yer vermediğini, bazı olaylar üzerinde daha detay durduğunu görmekteyiz.

1928 yılında Safranbolu'da doğan İ. Kaya'nın çocukluğu öğretmen babasının görevi nedeniyle Kurucuşile, Cide, Bartın gibi değişik yerlerde geçmiştir. Liseyi Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş.'nin bursiyeri olarak Beyoğlu Ticaret Lisesi'nde, yükseköğrenimini ise İstanbul Yüksek Ticaret Okulu'nda tamamlayarak meslek hayatına Eskişehir Şeker Fabrikası'nda başlamış. Bunu takiben Kütahya ve Susurluk şeker fabrikalarında, Şeker Şirketi Genel Müdürlüğü'nde, Hazine Müsteşarlığı'nda, Londra Büyükelçiliği'nde de görev yapan K. Erdem, Maliye müfettişi/hesap uzmanı kökenli olmamasına rağmen, "gelenekler dışında ilk defa Maliye müfettişi olmayan bir kişi olarak Hazine Genel Müdürlüğü ve Hazine Müsteşarlığı görevlerine atanmış"tır.

K. Erdem'in kendi yaşadıklarının yanında ülkenin ekonomik ve siyasi gelişmelerine de genel çerçevede yer vermesi hatıratını daha da anlamlı hale getirmiştir. 1950-1960 arasındaki gelişmeleri ekonomik göstergelerle ve sayısal olarak ortaya koyması dönem hakkında bir kanaat edinmek için yararlı olmaktadır.

1961-1965 yıllarını ayrı bir başlık altında ele alması ve bu çalkantılı dönemi belli başlı gelişmeler temelinde değerlendirilmesi anlamlıdır. Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarıyla ilgili olarak "hırsızlık ve vatana ihanet cezalandırılır, ama politika değil. Olmaması lazımdır." (74) şeklindeki değerlendirmesi için özünü ortaya koymaktadır. Bu dönemde Hazine Müsteşarlığında Kamu İktisadi Teşebbüsleri'yle yakından ilgilenen K. Erdem, bu kuruluşların yeniden yapılandırılması, sorunların çözümü, yaşadıkları döviz

sıkıntısını aşabilmeleri gibi hususlarda önemli hizmetler vermiş, devletin karar merkezlerinde kurumunu temsilen görüşlerini ortaya koymuştur. KİT konusunda öylesine uzmanlaşmıştır ki konuyla ilgili bir de “İktisadi Devlet Teşekkülleri” adında bu alanın mevzuatını ortaya koyan kitap yazmış ve kendisi yurt dışı görevdeyken 1966 yılında yayınlanmıştır.

S. Demirel’in 1965-1971 yıllarındaki iktidar dönemine ayrı bir başlık açan Erdem, bu dönemde Londra Büyükelçiliğinde Ekonomi Müşaviri olarak görev yapmıştır. Dünyanın önemli finans merkezlerinden biri olan Londra’da yaptığı gözlemler, edindiği bilgi ve tecrübeler ileride üstleneceği görevlerde ona büyük yardım sağlayacaktır. Bürokratların yurtdışı görevleri vesilesiyle edindikleri tecrübeler onları bir üst noktaya taşıırken çocukların eğitimi gibi konularda da önemli imkânlar sağlamaktadır. Çoğu kez belli pozisyondaki görevlilerin kurumdan uzaklaştırılması için başvuru yapıldığına gönderme aslında planlı programlı olarak elemanların iyi yetişmeleri için düşünülmelidir.

Yetmişlerdeki ekonomik ve toplumsal çalkantılara yer veren Erdem’in şu gözlemi “1976 yılından itibaren, ekonominin gereği olarak vergi kanunlarında ve kaynak artırıcı finans kanunlarında değişiklik yapılması zorunlu hale geldi; ancak Demirel’in başbakanlığı döneminde Maliye Bakanlığı’nun 1975-1976 yıllarında hazırladığı kanun tasarılarına TBMM’de CHP’nin karşı çıkması üzerine bu değişiklikler kanunlaşamadı. Maliye Bakanlığı 1978-1980 yıllarında Ecevit’in başbakanlığı döneminde aynı tasarıları yeniden TBMM’ye gönderdi, ancak bu kez de AP karşı çıkarak kanunlaşması engellendi. Oysa petrol krizinin had safhada olduğu (petrol&40-45) bu dönemde bütçemiz, dolayısıyla da ekonomimiz bu kanun değişikliğine büyük ihtiyaç duyuyordu.” (s.99) bu yıllardaki temel sorunu ortaya koymaktadır. Erdem bu yıllarda yine Londra Büyükelçiliği Maliye Baş Müşavirliği görevindedir ve gelişmeleri dışarıdan takip etmektedir. 1976’da Türkiye’ye döndüğünde Hazine Müsteşarlığı’na kısa dönem vekalet etmiş, ancak kurum gelenekleri nedeniyle müsteşarlığa atanmayınca Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü teklifini kabul etmiştir. Fakat burada fazla uzun kalamaz, çünkü 1977 genel seçimlerinden sonra hükümeti kuran ancak güvenoyu alamayan Ecevit Hükümeti’nde Sanayi Bakanı olarak görev yapan kardeşi Tarhan Erdem’in ağabeyini yeni kurulan Demirel hükümetinin Sosyal Güvenlik Bakanı Turan Kapanlı, kendisini çağırarak “kusura bakma, seni SSK Genel Müdürlüğü görevinden almak zorundayım. 20 bin çalışmanı olan böyle bir kuruluşun başında bir evvelki Ecevit Hükümeti’nde Sanayi Bakanlığı yapmış Tarhan Erdem’in ağabeyinin bulunmasını, grubun

milletvekillere izah edemem” (106) diyerek görevden alınmış ve bakanlık müşavirliğine atanmıştır. Bu değişikliği içine sindiremeyen Erdem, emekliliğini isteyerek özel sektöre geçer. İstanbul’a yerleşir ve yeni hayata başlar. Ancak ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal kaos onu özel sektörde ve yeni hayatında rahat bırakmaz. Meşhur onbirler olayı sonrasında Ecevit hükümet kurmuş ve Maliye Bakanlığı’na Ziya Müezzinoğlu getirilmiştir. Arkadaşı Müezzinoğlu, kendisinin itirazına ve özür dilemesine rağmen Erdem’i Hazine Müsteşarlığı’na atayınca İstanbul’daki özel sektör görevine noktayı koyar ve yeniden Ankara’ya döner. Ülke ciddi bir ekonomik krizin içindedir ve “70 cente muhtaç” hale gelmiş bir ülkede Hazine’ye büyük sorumluluklar düşmektedir. 1978-1980 arası ekonomik krizin zirve yaptığı bir dönemdir; bir yandan siyasi ve toplumsal istikrarsızlık diğer yandan ekonomik kriz hayatı yaşanmaz hale getirmiştir. Ciddi bir döviz darboğazı yaşanmakta ve buna dayalı olarak yokluklar, çift fiyat ve karaborsanın hâkim olduğu bir ekonomide enflasyon yüzde altmışlara dayanmış, büyüme eksilerde seyretmektedir. Ekonominin ihtiyaç duyduğu dövizin temin için ihracatın teşvik edilmesi gerektiği halde bu konuda ne bürokrasinin ne de akademi dünyasının bir bilgisi vardır. Devlet Planlama Teşkilatı’ndan acilen beklenen bir raporun hazırlanması bir yana böyle bir raporun gerekliliği konusunda bile karar verememişlerdir.

Türk ekonomisinde bir dönüm noktası olan 24 Ocak Kararları, Erdem’in Hazine Müsteşarlığı sırasında yayınlanır. Aralık 1979’da yapılan kısmi senato seçimlerinde büyük bir hezimet yaşayan Ecevit’in istifa etmesi üzerine azınlık hükümeti kuran Demirel’in kendisini görevden alarak yurtdışına göndereceği konuşulurken müsteşarlıkta bırakıldı. Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirilen Turgut Özal ile birlikte baş başa vererek “istikrar tedbirleri”nin hazırlanmasına ciddi katkı verir ve kendi geleceğini etkileyecek olan Özal ile dostluğu böylece başlar. “24 Ocak kararlarını oluşturan programın tümü hakkında, Demirel, Sezgin, Özal ve benim dışımda kimsenin bilgisi yoktu” (124) notu onun bu süreçteki yerini ortaya koymaktadır. Ancak siyasi saiklerle Hazine Müsteşarlığı’nın Maliye Bakanlığı müsteşar yardımcılığına bağlanması üzerine görevden ayrılarak bir kez daha yurtdışı göreve gider.

Londra’da yerleşmeye çalışırken Türkiye’de 12 Eylül darbesi gerçekleşir. Darbeden bir hafta sonra Büyükelçi V. Aşıroğlu’nun telefonda “Kaya Bey, biraz evvel Sayın Evren telefonla beni aradı, senin bugün THY uçağıyla hemen Ankara’ya gitmeni istiyor. Bilet temin edilmiş, uçak üç saat sonra hareket edecek” haberini vermesi her şeyi alt üst eder. O günün şartlarında darbe

liderinden böyle bir talimat alan kişi ne düşünür? Herhalde tutuklanmak dâhil her şey akla gelebilir. Uçağa zihnindeki belirsizliklerle biner.

Uçağı İstanbul'a indiğinde hala olup bitenler konusunda hiç bir bilgisi yoktur. Kendisini uçaktan almaya gelen bir subay kendisinin bakan olduğunu belirtir. Erdem, Maliye Bakanlığına atandığını bir akşam gazetesinden öğrenir. Bakan yapılmasında Özal'ın rolünü elbette bilmemektedir. Ankara'da kendisini bakanlık özel kalemi karşılar ve derhal Özal ile buluşur. Kaldıkları yerden devam ederler. İstikrar tedbirlerini hazırlayan iki önemli isim hükümette yer almış ve bunları uygulamaya koyulmuşlardır. Ekonomik krizin temelinde "vergi kanunlarının TBMM'den çıkarılmaması" olduğundan derhal yeni yasalar çıkarmaya çalışırlar. Maliye Bakanlığı bürokrasisinden bir hafta içinde "vergi kanunlarında değişiklikler öngören yasa tekliflerini hazırlamalarını" isteyince hemen itirazla karşılaşır. Bürokrasi komisyon kurulmasını, burada tartışılmasını, olgunlaştırılmasını ister; Bakan Erdem'inse bunun için vakti yoktur ve "değişik hükümetler zamanında hazırladığınız, fakat TBMM'den geçmemiş olan tasarıların tekrar gözden geçirilerek son şekline getirilmesini istiyorum" diyerek kestirip atar. Bakan Erdem'in planlı ve kararlı tutumu gerekli olan kanunların ardı ardına çıkarılmasını sağlar. Tabii Başbakan Yardımcısı T. Özal ile koordinasyon içinde yürütülmektedir işler.

Milli Güvenlik Konseyi'nin Özal'a karşı bir güvensizlik içinde olması istifa düşüncesine kadar varınca Özal'ı istifasından vazgeçiren Erdem olmuştur. Ancak 1982'de patlak veren Banker olayı Özal'la birlikte hükümetten istifasına yol açar. Milli Güvenlik Konseyine danışmanlık yapan Aslan Başer Kafaoglu'nun engelleyici tavrı bunda etkili olur. Hükümetten ayrılan iki dost Side'ye giderek burada hem tatil yapar hem de siyasete hazırlanırlar.

Uzun bir Amerika seyahatinden dönen Özal, Konsey'in siyasi partilerin kurulmasına izin vermesinden sonra başta Erdem olmak üzere yakın arkadaşlarıyla birlikte Anavatan Partisi'ni kurarak yeni dönemde siyasi hayatta yer alacaklarına karar vermişlerdi. Konsey'in açıkça destek verdiği Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin seçimi kazanacağı beklenirken ANAVATAN Partisi yüzde 45 civarında oy alarak seçimi kazanmış ve herkesi şaşırtmıştı. K. Erdem, İzmir Milletvekili olarak seçilmişti. Böylece bürokrasinin her düzeyinde hizmet veren Erdem, hizmetlerini siyasette sürdürecektir. Konseyle anlaşamamış ve istifa etmiş biri olarak Erdem, veto edilebilirim diye siyasete girme konusunda tereddütlüydü. Aday olup veto edilmek hoş bir şey değildi. Özal'ın adaylık konusundaki ısrarına veto edilmeyeceğinin öğrenilmesi halinde evet diyecekti. Listelerin Yüksek Seçim Kurulu'na verileceği günün

sabahı Evren'le görüşen Özal'a Evren, "Kaya Bey 'in veto edilmesi söz konusu olamaz, aday yapmanı biz de arzu ederiz" (170) deyince Erdem, adaylık için ikna olur ve böylece siyasete adımını atar. Özal, hükümeti kurduğunda K. Erdem ekonomi ile ilgili kurumların bağlandığı başbakan yardımcısı makamındadır. 24 Ocak İstikrar Tedbirlerini hazırlayan ve uygulanmasında engellerle karşılaşan Özal ve Erdem kaldıkları yerden işi devralmış ve ekonomiyi dönüştürmek için yola koyulmuşlardı. 1983-1987 yılları reform yılları olarak anılacak ve Özal'la birlikte gerçekleştirdikleri reformlar ve yeniden yapılanmalar Türkiye'yi yeni bir evreye taşıyacaktır.

Erdem'in Özal'la olan yakın güven ve ilişkileri Özal'ın ABD'de by-pas ameliyatı geçirmesinden sonra bozulmaya başlar. Eski güven ortamı kalmamış pürüzler baş göstermiştir. Hatta Erdem'i başarısız göstermek için bazı tertiplerin yapıldığına şahit olmuştur. Kendisinin bilgisi olmadan açıklamalar yapılmakta, eskisi gibi kendisine sorulmamaktadır. Özal, Houston'da tedavi görürken aile Erdem'in geri çekilmesine ve yerine Yusuf Özal'ın getirilmesine karar vermiştir. Erdem, Özal'la olan yakın ilişkilerin özlemi içindedir, ancak her geçen gün mesafe daha da açılmakta ve anlaşmazlık konuları artmaktadır. Erdem, önce bunu Özal'ın kalp ameliyatına ve nekahet dönemine bağlar, ancak ilerleyen günlerde mesafe daha da açılır. Ekonomik konularda alınacak kararlarda bir güvensizlik oluşur. Mesela banka faizlerinin serbest bırakılması konusunda anlaşamazlar. Özal'ın yakın çevresi onu buna zorlarken Erdem, bazı tedbirler alınmadan böyle bir kararın zarar vereceğini savunur. Bu ortamda erken genel seçime gidilir ve ANAP seçimi kazanır; Erdem yine İzmir milletvekilidir.

Kurulan yeni hükümette Erdem yine başbakan yardımcısı olmakla beraber ekonomiden sorumlu bakan olarak Yusuf Özal atanmış ve Erdem'e "ekonomide koordinasyon" görevi verilmiştir. İkinci Özal döneminde işler eskisi gibi gitmemekte liberal ağırlıklı hükümette ekonomik işlerle ilgili zamanında reformist kararlar alınmamaktadır. "Prensler" diye anılan yurt dışından getirilen bürokratların tavırları rahatsızlık yaratmaktadır. Erdem'in basın üzerinden yıpratılmasına yönelik gelişmeler Anavatan Partisi için sonun başlangıcı olmuş ve bu süreçte Erdem, başbakan yardımcılığından istifa etmiştir. Ocak 1989'da başbakan yardımcılığından istifa eden K. Erdem, Özal'la olan on yıllık dostluğunu şöyle değerlendirecektir: *"Turgut Özal'la olan on yıllık beraberliğimizin sona ermesine hem çok üzüldüm, hem de çok rahattım. Turgut Bey iyi bir insan ve çok iyi bir dosttu. Birbirimize güveniyorduk. Düşüncelerimizi, neyi yapıp neyi yapmayacağımızı bildiğimizden, her ikimiz de rahat*

hareket ediyorduk. On yıllık müddet zarfında, ülkeme çok iyi hizmetlerde bulunma imkanı elde ettim. Bu itibarla mutluyum. (...) Son iki yıl benim için çok güç şartlarda geçti ve istifa etme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldım. Turgut Bey'i bırakmak istemediğimden, bir de ülke ekonomisini büyük çabalarla belirli bir noktaya getirdikten sonra tekrar geriye gitmemesi için Turgut Bey'in yanında olmaya çalıştım.” (267).

Kaya Erdem'in siyasi hayatında TBMM Başkanlığı'nın ayrı bir yeri var. T. Özal'ın Çankaya'ya çıkmasının partide yol açacağı sıkıntıyı tahmin ettiğinden karşı olduğunu açıklayan Erdem, Özal'ın kendisinden sonra parti başkanı ve başbakan olacak kişiyi belirleme yönündeki çalışmalarını “tam bir tiyatro” şeklinde görmektedir. “Özal her dediğini yapacağını zannettiği bir kimseyi başbakan yaparak, hem cumhurbaşkanı ve hem de başbakan olma arzusuyla Yıldırım Akbulut'u parti başkanı ve başbakan adayı olarak açıklamasını “ANAP'ın sonunun başlangıcı” olarak görmektedir.(290) Meclis Başkanı Akbulut'un Başbakanlığa geçmesiyle boşalan Meclis Başkanlığı'na parti yönetimine sormadan kendi iradesiyle aday olan Erdem, seçimin üçüncü turunda muhalefete mensup milletvekillerinin de oylarıyla TBMM'nin yeni başkanı seçilir. İktidar partisinin ve Özal'ın adayı M. Emiroğlu'nun 94 oyuna karşılık kendisinin 270 oy alması ilginç bulunur. Bu partili vekillerin sürekli yönlendirilmeye karşı bir tepki olarak değerlendirilir. Kasım 1991'e kadar Meclis Başkanlığı yapan K. Erdem'in, bir dizi yeniliğe ve çalışmaya imza atmış genel olarak tarafsız bir yönetim gerçekleştirdiğine inanılmıştır.

Özal'dan sonraki ANAP tam bir başarısızlık ve gerilemiş hikâyesidir. 1987'de partinin girdiği yeni çizgide istikrar bir türlü temin edilemez. Partinin genel başkanlığı için yürütülen mücadele sonunda 1991'de Mesut Yılmaz'ın genel başkan olmasını takiben yapılan erken genel seçimde ANAP ancak üçüncü parti olarak Meclis'e girebildi. Demirel başkanlığında kurulan hükümetin dışında ana muhalefet partisi olarak görev yapan ANAP'ta milletvekilliğine devam eden Erdem, muhalefete mensup bir milletvekili olarak zaman zaman Meclis oturumlarında yaptığı konuşmalarla ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve sorunlar konusunda uyarılarını yapmayı ihmal etmez. 1995 seçimlerinde yine İzmir'den milletvekili seçilen Erdem, seçim sonuçlarının hiçbir partiye tek başına hükümet kurma imkânı vermemesi ve koalisyonun zorunlu hale gelmesi üzerine ısrarla DYP-ANAP koalisyonunu savunur ve ANAP-RP koalisyonuna karşı çıkar. “*Refah Partisi ile koalisyonunun yürütülemeyeceği, iki parti arasında sürekli görüş ayrılıklarının çıkacağı, bunun da ülkeye ve partiye zarar vereceğini Mesut Yılmaz'a, MKYK yerlerine ve grup milletvekillerine defalarca anlatmaya çalıştım*”(329) diyerek süreçteki